

Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької...

УДК 37.014.521:281.5(477.8)"17"

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
науковий співробітник музею «Дрогобиччина»
(Україна, Дрогобич), lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

ШКОЛИ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ЛЬВІВСЬКО-ГАЛИЦЬКО-КАМ'ЯНЕЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ (XVIII СТ.)

На основі аналізу опублікованих та невідомих документів у даній розвідці здійснено спробу короткого узагальнення інституційного розвитку та діяльності шкіл, які утримувалися церковними братствами Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії в унійний період (XVIII ст.). Також розглядається внутрішня організація шкіл, особливості змісту навчання, умови утримання бакалаврів і врешті підводяться статистичні дані по кількості шкіл на прикладі Барського крілосу за період 1782 – 1783 рр.

Ключові слова: церковне братство, школа, статут, бакалавр, Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія.

Літ. 35.

Bohdan LAZORAK,

Ph.D. in History, Assistant Professor of World History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, museum «Drohobych» researcher
(Ukraine, Drohobych) lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

THE CHURCH BROTHERHOODS SCHOOLS OF THE LVIV-GALICIA-KAMYANETS DIOCESE (XVIII CENTURY)

On the basis of the unpublished and unknown documents analysis it is made an attempt in this exploration of the institutional development and activity short synthesis of schools that were kept by the church brotherhoods of the Lviv-Galicia-Kamyanets diocese in the Uniate period (XVIII century). Also the schools internal organization, the training content specifies, the bachelors maintenance conditions are considered and finally the statistics data about the schools number on the Bar diocese example in the period of the 1782 – 1783 years are summarized.

Keywords: church brotherhoods, school, charter, bachelor, Lviv-Galicia-Kamyanets diocese.

Ref. 35.

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Дрогобычского
государственного педагогического университета имени Ивана Франко,
научный сотрудник музея «Дрогобыччина»
(Украина, Дрогобыч), lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

ШКОЛЫ ЦЕРКОВНЫХ БРАТСТВ ЛЬВОВСКО-ГАЛИЦКО-КАМЕНЕЦКОЙ ЕПАРХИИ (XVIII В.)

На основе анализа опубликованных и неизвестных документов в данной разведке предпринята попытка короткого обобщения институционального развития и деятельности школ, которые содержались церковными братствами Львовско-Галицко-Каменецкой епархии в униатский период (XVIII в.). Также рассматривается внутренняя организация школ, особенности содержания

обучения, условия содержания бакалавров и в конце подводятся статистические данные по количеству школ на примере Барского крылоса в период 1782 – 1783 гг.

Ключевые слова: церковное братство, школа, устав, бакалавр, Львовско-Галицко-Каменецкая епархия.

Лит. 35.

Постановка проблеми. У XVIII ст. церковні братства Львівсько-Кам'янецької єпархії продовжували розвивати освітньо-культурне життя української національної громади, утримуючи при церквах школи, друкарні, шпиталі, церковні хори тощо. Щоправда, в сучасній українській історіографії існують помилкові рефлексії стосовно статусу шкіл та характеру їх розвитку у XVIII ст. Скажімо, А. Трембіцький вважає, що в цей період продовжували діяти православні школи, а відтак і православна традиція регулювання діяльності братських шкіл. При цьому жодного слова про появу нової унійної традиції, пов'язаної передовсім із реформаторськими ідеями львівського владика Йосифа Шумлянського у 1700 – 1702 рр. Врешті, саме в цей час зароджується програма постійного дисциплінування діяльності братчиків, а відтак і устрою шкіл з боку владичого двору. Така тенденція, до речі, побутувала також і на Волині. З іншого боку, побутуючі в українській історіографії концепції часто навіюють на виникнення необережних рефлексій, що нібито після переходу до унії освіта у школах Львівсько-Кам'янецької єпархії «почала занепадати» [28]. Такі підходи є помилковими і потребують джерелознавчого спростування.

Аналіз досліджень. Історіографія проблеми інституційного розвитку братських шкіл Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії в унійний період є доволі розлогою, щоправда, на відміну від праць, присвячених освіті періоду XVI – XVII ст., масштаб інтерпретованого архівного матеріалу з XVIII ст. є доволі спорадичний. Окремі спроби дослідження братської освіти на загаданих теренах здійснили українські дослідники Б. Філінський [35], Ф. Лабенський [23; 24], В. Фіголь [32; 33], І. Крип'якевич, Я. Ісаєвич [21], І. Скочилас [14], Б. Лазорак [25], Ю. Шустова [34] та ін. Проте корпусний збір документів до історії внутрішньої організації шкіл церковних братств, способів їх контролю та механізмів їх утримання щойно розпочинається. Врешті, одним із основних завдань сучасної історіографії і надалі залишається реконструкція чисельності шкіл та їх практичного і духовно-релігійного значення для розвитку української національної громади.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто обумовити, що згідно з четвертим пунктом реформаційної грамоти Йосифа Шумлянського від 1700 р. братські школи та вчителі (*δάσκαλος*) Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії лише офіційно звільнялися від юрисдикції церковних братств, підпорядковуючись безпосередній душпастирській опіці священників: «Bakałarze u wszysscy Szkolni, aby do władzy, dyrekcyei u Dysposycyi Duchownego w przyimowaniu u odprawieniu należeli» [1, 253]. Насправді цей пункт тільки вводив у систему опіки церковних братств над школами механізм контролю з боку священника, який у дусі дисциплінарної політики владичого двору повинен був здійснювати контроль за дотриманням соборових постанов чи єпархіальних декретів єпископа. До того ж, постанова Йосифа Шумлянського стосувалася лише передміських шкіл Львова, у той час, як у Львівській Ставропігії нагляд за навчанням повністю належав братчикам. На практиці церковні братства і надалі підтримували викладання у школах церковнослов'янської мови, письма, церковного співу [15; 26] тощо, водночас забезпечуючи процес навчання необхідними книгами.

Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької...

В унійний період відкриття шкіл обумовлювалось артикулами статуту церковного братства, які часто зобов'язували в неодмінному порядку засновувати школи [35, 75]. Хоча існували братства, які, навіть не маючи апробованого унійною владою статуту, утримували школу, як, наприклад, це було у випадку із братством у Чорткові [11] чи в багатьох подібних прикладах у Барському крилосі. Однією з визначальних передумов для відкриття братських шкіл була наявність ґрунту для будівництва школи або володіння будинком. У переважній більшості випадків церковні братства будували школи на території парафіяльного цвинтаря. Таке місце розташування було доволі вигідним, оскільки будинок на території цвинтаря не вимагав додаткових витрат за оренду землі, водночас навчання проходило неподалік храму, що сприяло контролю за діяльністю вчителів та учнів зі сторони пароха та братчиків. Частими були випадки, коли братські школи відкривались безпосередньо у резиденції пароха [10, 680зв.–681].

На початку XVIII ст. школи були зосереджені переважно у центрах крилоських намісництв. Наприклад, у Львові школи утримували церковні братства Успення Пресвятої Богородиці, Богоявлення Господнього, Благовіщення Пресвятої Богородиці, Св. Теодора Тирона, Св. Параскеви П'ятниці, Різдва Пресвятої Богородиці, Воскресіння Христового, Св. Миколая Чудотворця [22, 559] тощо. Школу утримувало навіть одне із найбільш передміських церковних братств Львова – братство Св. Спаса або Преображення Господнього [13, 94]. До слова, Ф. Лабенський констатував наявність у місті 11-ти братських шкіл [24, 27]. На думку Я. Ісаєвича, в часі прийняття унії Львівське Ставропігійне братство, яке до 1708 р. залишалося православним, не чинило перешкод для розвитку шкіл, які діяли у передмістях, а, навпаки, допомагало їм із підручниками і готувало для них вчителів [22, 559]. Ставропігійне братство продовжувало підтримувати школу при монастирі Св. Онуфрія. Потужні школи утримували церковні братства Рогатина, Куликова, Жовкви [7, 52зв.–63зв.], Тернополя, Бара (окрім братства Пресвятої Тройці), Галича та ін. [29, 174]. Натомість львівська ставропігійна школа так само, як і в XVII ст. [27, 209] поряд із Київською чи Луцькою школами, вважалася школою вищого типу.

У першій половині XVIII ст., з появою значної кількості церковних братств у сільській місцевості, відкриття шкіл стало важливим кроком для підняття освітнянської та духовної культури на парафіяльному рівні усїєї єпархії. Я. Ісаєвич відносив вид цих шкіл до початкових, організацією яких займались лише унійні церковні братства [22, 561].

Навчання у школі проводив «бакалавр» або ж наймався дяк, якому у 1782 – 1783 рр. кожен господар окремо оплачував в середньому від 4 гр. до 1, 5 зл. щороку. Вдалося виявити закономірність, що при збільшенні кількості парафіян збільшувалась сума виплат і навпаки. Шкільні вчителі повинні були володіти необхідним дипломом про право викладання. В окремих випадках братські артикули дозволяли обирати «дидаскалів» серед числа братчиків (які мали шкільну освіту), при цьому учні підпорядковувались виключно обраному бакалаврові чи дякові [32, 223]. Вибори чи переобрання шкільного вчителя відбувались один раз на рік під час елекційних зборів братства [18]. Зважаючи на те, що школа знаходилась поблизу храму, братство часто довіряло шкільному дякові утримувати ключі від церковних дверей, оскільки навчальні книги зберігались безпосередньо у храмі [13, 98зв.].

У XVIII ст. у сільських братських школах навчали переважно церковно-слов'янської мови, польської (з 1730-х рр.), зрідка латинської. В братських книгах реєстру часто спостерігається тенденція до збільшення грамотності серед братчиків. Наприклад, після

того як на початку 1730-х рр. церковне братство Запитова організувало школу, деякі братчики почали особисто заносити свої імена в реєстр польською мовою, не позначаючи свій підпис хрестиком [12, 18].

У XVIII ст. лише у львівській ставропігійній школі продовжували викладати світські науки: граматику, поезію, риторику, історію, логіку, арифметику, геометрію, географію, співи, музику тощо. Церковні дисципліни передбачали вивчення церковного уставу (церковні напиви, пасхалії), докладно вивчалось Святе Письмо, маральне богослов'я, літургікон тощо. Незважаючи на те, що з переходом церковних братств до унії зміст викладання релігійного матеріалу докорінно змінився, внутрішня організація братських шкіл залишалася майже незмінною. Взірцем для внутрішньої організації братських шкіл у XVIII ст. продовжував залишатися статут ставропігійної школи, який ґрунтувався на «порядку шкільному» періоду XVI – XVII ст. [21, 114]. У школах учні продовжували вивчати «Букварь языка славенска писаний, чтений, оучения хотящим в полезное руковожение», який витримав три тиражі у 1720, 1723 та 1751 рр. [34, 171]. Після освоєння букваря учні приступали до вивчення Часослова і Псалтиря, які часто спеціально друкувались для молодших учнів [34, 171].

Нещодавно вдалося віднайти уривки конспектів із щоденника невідомого бакалавра періоду другої половини XVIII ст., в якому описано поведінку кожного учня у класі, також вчитель окреслив ряд методів та засобів навчання [2, 1–3зв.]. Наприклад, бакалавр докладно занотував різноманітні вправи для вивчення алфавіту і тренування кириличного письма. Під час заняття на кожну літеру алфавіту вчитель надиктовував учням 50 слів, які починались на однакову літеру, завдання учнів полягало у тому, щоб співставити записані слова в алфавітному порядку, причому кожна друга та третя літера слова так само повинні були розташовуватися згідно алфавітного ряду: «Даръ, Дверъ, Добро, Дубъ, Другъ» або «Санє, Сверъ, Свещъ, Свестъ, Светъ, Свекровъ, Скваръ, Слать, Слогъ, Следъ, Смертъ, Сницаръ, Спасъ...» та ін. [2, 2]. Вчитель зауважив, що коли батьки завчасно купували учням дощечки для писання («дищицю»), учні енергійніше працювали під час занять. Особливої уваги у своїх записах вчитель приділив якомусь учневі Іванові, який був здібним до множення, а його мати Марія приводила його на додаткові заняття [2, 1]. Водночас у школі навчався якийсь невправний учень Федько, який постійно заважав у навчанні іншим, бив по руках сусідів, тупотів ногами та відмовлявся читати. Про цього учня вчитель занотував у щоденнику свою педагогічну рефлексію: «жалъ ми тя, еще так чинити будешъ не чего же ся непоучишь» [2, 1].

Головним джерелом прибутку для утримання братських шкіл були легації та добродічинні пожертвування. Наприклад, у Львові ці пожертвування укладались у спеціальні книги жертводавців на школу та шпиталі [16]. Господарські справи, пов'язані з утриманням шкіл, братчики, як правило, виконували своїми силами. Так, львівське братство Благовіщення Пресвятої Богородиці самотужки ремонтувало в будівлі школи двері, купувало до них нові замки, зав'язки на огорожу шкільного подвір'я тощо. [3, 7зв.]. Зрештою, вже у 1751 р. ці ж братчики розпочали капітальний ремонт школи. Наприклад, на суму 31 зл. було закуплено дошки, якими лагодились стіни. Згодом братство додатково найняло працівників для обмазування шкільних стін глиною, яка у негоду утримувала тепло в залах для навчання [3, 10].

У XVIII ст. церковні братства призначали двох провізорів (з числа братчиків), які стежили за виявом правопорушень зі сторони бакалавра та його учнів. Серед передміських шкіл Львова у цьому плані особливо вирізнялася школа братства Різдва Богородиці «на Тарнавці», освітяни якої часто за грубі порушення потрапляли навіть до лав

Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької...

духовного суду. Утримуючи при церкві будинок зі школою та вчителем, братству Різдва Пресвятої Богородиці доводилося відповідати за вчинки учнів та вчителів, при цьому іноді братські вчителі самі ставали підсудними. Наприклад, збереглась протестація від 10 квітня 1694 р. [4, 13–13зв.], в якій зустрічаємо факт побиття вчителем свого учня. «Убогий» студент Тарнавської школи Юліан позивав проти свого вчителя Семиона, який безпідставно та жорстоко побив його кием, а також обкидав камінням, завдавши настільки сильних травм, що потерпілий мало не помер (учень розповів про важкі поранення плечей, правих руки та ноги). Не встигнувши розглянути дану справу, 18 квітня 1694 р. проти цього ж вчителя була порушена нова справа, проте тепер зі сторони львівських міщан Івана Качора і його дочки Анастасії. Однак обвинувачений до суду так і не з'явився, тому справу було перенесено [4, 13 зв.] (продовження справи віднайти не вдалося).

Інколи шкільні «бакалаври» створювали конфлікти, які носили міжконфесійний характер. Прикладом може слугувати судова справа, яку 4 лютого 1702 р. [5, 40] порушив львівський міщанин Іван Бахцяк «з Тарнавки» (мешканець Замкової юридики) [20, 91, 102, 103, 123, 125, 154] проти дидаскала Антонія Чарнушовича, який по відношенню до позивача учинив протиправні дії. І. Бахцяк стверджував, що «минулого четверга» А. Чарнушович разом зі своїми студентами Мартином Лаговським, Андрієм Самборовичем та іншими особами опівночі увірвалися на весілля, яке відбувалось в домі «uczciwego» протестанта Івана Дунчика [5, 40]. За словами позивача, ні в чому не винний І. Дунчик був побитий мало не до смерті. Крім цього, учні та вчитель, галасливо ображаючи потерпілого, за допомогою кия почали бити по руках господаря будинку, який разом зі своєю дружиною намагалися захистити І. Дунчика. Бійка, зрештою, затркнула й інших гостей. Позивач стверджував, що, окрім розбою, нападники також почали грабувати гостей. Усі ці дії позивач пояснював зневагою до протестантів. Наступного ранку потерпілий лежав у домі з важкими пораненнями голови, переломами пальців рук тощо. Його жупан та сорочка були сильно порвані і покривавлені. Відтак позивач І. Бахцяк, будучи свідком згаданих подій та отримавши фізичні ушкодження, ствердив свої звинувачення особистим підписом та вимагав від духовного суду жорсткого покарання винних. Варто відзначити, що цього ж дня [5, 40–40зв.] до духовного суду особисто з'явилися представники церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці: старший братчик Андрій Гловецький, війт Тарнавської юридики Іван Михаловський, а також Микола Ніжинський та Юрій Струмилецький. Вони добровільно підписалися в окремому судовому акті як представники обвинуваченого дидаскала А. Чарнушовича, тим самим стаючи співвідповідальними за скоєне своїм підопічним. На жаль, нам не вдалось віднайти остаточного декрету цієї справи. Цілком вірогідно, що протиправні дії підсудних були зумовлені релігійною нетерпимістю, яка побутувала в цей час між середовищем протестантів та уніатів, котрі проживали «на Тарнавці», натомість братчики у даному випадку фактично повинні були примирити ворогуючі сторони.

Деяко іншого характеру набула судова справа, яка відбулась 28 травня 1725 р. [13, 93зв.–94] між позивачами Андрієм Коринчаком і Андрієм Солтиковичем та обвинуваченими братством «на Тарнавці» і його дидаскалом. Позивачі скаржились, що учні братської школи «sokolni wyrostki» на території парафіяльного цвинтаря за допомогою кийків та лопат побили одного з позивачів, від чого «gugle zrobili» [13, арк. 94].

Невипадково у 1744 р. владика Атанасій Шептицький ствердив «Decretum reformationis», яким намагався дисциплінувати діяльність учнів та вчителів. Причину частих учнівських нападів на львівських міщан єпископ вбачав у недостатньому фінан-

суванні освіти, тому, зважаючи на скромний «бурсацький харч», Львівське Успенське братство повинно було подбати про додаткові витрати на школу, з метою покращення умов для утримання та навчання учнів. Згідно з постановами декрету 1744 р., у церкві повинна була знаходитись додаткова «пушка на подзвінне», кошти з якої рівномірно розподілялись на три частини: одна для бакалавра, друга для братства, а третя на шпиталь [23, 97–98]. Декрет також визначив умови виборів шкільного бакалавра, який призначався за згоди усього братства та священника, причому бакалавр повинен був вирізнятися грамотністю та релігійністю [23, 97]. Приблизно у цей же час Львівське Ставропігійне братство почало закуповувати для своєї школи більше провіанту, зокрема у літній час, коли продукти були найбільш дешевими. Школярам видавали різноманітні крупи, сало та ін. Проживали школярі в будинку шпиталів, поряд із різноманітною обслуугою Ставропігійної церкви: дзвонарем, фіртіаном, співаками та ін. [32, 224].

Варто зазначити, що дисциплінування діяльності ставропігійної школи розпочалося, ще в 1725 р., коли папська нунціатура призначила комісію, до якої увійшли львівський вікарій Фелікс Шанаявський, львівський канонік Томаш Юзефович та архимандрит мелецького василіанського монастиря Інокентій Піхович. Їхні постанови стосувались, в основному, виведення з навчального процесу підручників, які мали православний зміст [21, 114]. Також передбачався перехід до унії учнівського середовища, в протилежному випадку братство повинно було відрахувати зі школи «студентів схизматиків» [34, 192].

У часі владцтва Петра Білянського, школи, які утримувались церковними братствами, були включені до програми реформування парафіяльного шкільництва. У цей час особлива роль в організації шкіл належала парафіяльному священникові, який згідно з 2-ю та 4-ю конституцією єпархіального собору 1782 р. повинен був стежити за досконалим вивченням руської мови. Особлива турбота пароха повинна була зосереджуватись на відборі бакалаврів, крім того, парафіяльний священник особисто призначав дяка, який навчав учнів хорового співу [14, 662] і часто виконував обов'язки сеньйора хору. У 1782 р. на Поділлі візитатори зобов'язували сільські церковні братства до кінця року збудувати школу під страхом грошової кари на суму 50 зл. і більше [6, 60–61зв.]. Зрештою, наші статистичні підрахунки підтверджують пошквдження у розвитку братських шкіл у другій половині XVIII ст. Скажімо, у Барському крилосі станом на 1782 – 1783 рр. серед 362 церковних братств (у 395 парафіях) 342 утримували школи, і лише 18 братств не мали достатніх фінансів для відкриття школи чи утримання вчителя. Водночас у цьому крилосі тільки 2 школи перебували в занедбаному стані, який пояснювався аварійністю шкільних будинків, відсутністю необхідних книг тощо.

Впродовж 1780 – 1787 рр. особливе піднесення в освіті спостерігалось у львівській ставропігійній школі. У цей час тут викладав священник Іван Горбачевський, який був доктором філософії та теології [9, 163зв.]. У часі свого пресвітерства в Успенській церкві Іван Горбачевський ініціював збільшення фінансування школи та оплату праці бакалавра [19, 61]. У червні 1791 р., працюючи над упорядкуванням та описом єпархіального архіву [30, 21], о. І. Горбачевський чи не вперше проаналізував та зберіг урядові декрети, які регулювали діяльність ставропігійної школи.

Проте вже у 1782 р. цісарська канцелярія Йосифа II ствердила спеціальний патент про обмеження діяльності церковних братств «*omnes riae confraternitates abolitae*», згідно з якою усі братства повинні були бути ліквідовані. Щоправда, на ділі цей документ лише обмежив діяльність передміських чи сільських церковних братств. Натомість Львівське Ставропігійне братство було ліквідоване шойно у 1788 р. У цей час братчиків почали називати «опікунами Ставропігійної церкви та школи» [33, 32]. Також було

Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької...

обмежено діяльність цих опікунів по відношенню до школи. Незважаючи на те, що навчання дозволялося проводити на церковно-слов'янській мові, в школі повинні були вчитися лише «діти зубожілого духовенства» [33, 32], а керівництво школи підчинялось інспектурі австрійських нормальних шкіл. У 1789 р. для вступу у ставропігійну школу було укладено нові правила, які звужували потенційне середовище учнів, зокрема серед бідних. Щоправда, варто зауважити, що впродовж 1789 р. на користь ставропігійної школи надходило чимало нових легацій, які серйозно підтримували навчальний процес. Наприклад, у 1789 р. Михайло Слонський легував для ставропігійної школи 1200 зл. [17, 2].

З кінця 1780-х рр. колишні школи церковних братств ставали основою для утворення нормальних шкіл, натомість у селах братські школи в основному почали називати дяківськими, підпорядковуючись лише владичому двору [33, 34]. Про це свідчать акти генеральних візитацій, в яких візитатори часто зобов'язують братчиків покращувати умови для утримання дяка та шкіл. Вже у 1794–1795 рр. у деяких школах Львова вдалося простежити покращення умов навчання учнів. Скажімо, 31 липня 1794 р. розпочався масштабний ремонт школи при церкві Богоявлення Господнього, опис якого у 1795 р. уклав шкільний провізор. Для прикладу, в період 1794 – 1795 рр. за допомогою гонту було повністю перекрито дах, а для ремонту стін було закуплено вапно, також відбулася заміна та утеплення вікон [8, 1]. У цей час зустрічаються випадки, коли навчання здібних, проте бідних учнів, підтримувало керівництво шкіл. Наприклад, у 1795 р. шкільний провізор львівського братства Богоявлення Господнього оплачував послуги за проживання студента Гвоздиківського, який мешкав у будинку о. Білінського [8, 1зв.].

Висновки. Таким чином, у XVIII ст. на території Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії діяльно понад 3 000 церковних братств, на утриманні яких були школи. З іншого боку, в унійний період школи, як і братства, почали підпорядковуватися владичому дворові, який на рівні програм реформування єпархії здійснював системне дисциплінування як внутрішньої організації шкіл, так і змісту навчання. В цілому братські школи забезпечували виховання молоді, яка навчалася не тільки грамоти, але й отримувала повний курс духовно-релігійного виховання, забезпечуючи передання обрядовості майбутнім поколінням вірних.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний Музей у Львові імені Митрополита Андрея Шептицького (далі – НМЛ). – Ф. Рукописи кириличні і латинські (далі – Ркл). – Спр. 142. Processus Causa Cleri S(ecularum) PP. Basilia(norum). – 262 арк.
2. НМЛ. – Ф. Рк. – Спр. 2974. Конспект щоденника учителя про навчання та поведінку учнів (XVIII ст.). – 8 арк.
3. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 149. Regestr Przychodów y Rozchodów Cerkwi Zwiastowania N. Panny Maryi (1744 – 1759). – 20 арк.
4. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 58/6. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich. – 132 арк.
5. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 59. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich w roku panskim 1700, 1701, 1702, 1703 pp. – 93 арк.
6. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenis Diaceseos Camenecensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]iss[imo] Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensi et Rev[eren]d[issim]um Dominum Georgium Trochlinski, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ene]r[al]em Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 арк.
7. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 64. Acta Consistorii Leopoliensis. – 330 арк.

8. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 754. Документи в справі школи при церкві Богоявлення у Львові (1795 р.). – 8 арк.
9. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 93. Acta Curia Episcopalis Leopoliensis. – 319 арк.
10. НМЛ. – Ф. Рукописи латинські (далі – Рл). – Спр. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenis Diaeceseos Camenecensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x] cel[lent[iss]imo Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensi et Rev[eren]d[iss]imum Dominum Georgium Trochliniski, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ene]r[al]em Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 арк.
11. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні (далі – Рк). – Спр. 2742. Статут братства. – 1 арк.
12. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні (далі – Ркк). – Спр. 177. Устав братства для Запитова. – 21 арк.
13. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні і латинські (далі – Ркл). – Спр. 82. Protokul Spraw rożnych, na Sądach Duchownych Consistorialnych Lwowskich, agitujących się w Katedrze Świętego Jerzego Lwowskiej w Sądach Namiesniczych w Roku Pańskiego 1710 zaczął się do roku 1731. – 167 арк.
14. Собори Львівської єпархії XVI – XVIII століть / [упор. І. Я. Скоцилас]. – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2006. – СХLIV. – 463 с.
15. Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІА у місті Львові). – Спр. 759. Інструкція для вчителя братської школи, складена вчителем Рузкевичем Теодором. кін. XVIII ст. – 4 арк.
16. ЦДІА України у місті Львові. – Спр. 636. Перелік дарчих записів на поминальні богослужіння за 1721 – 1852 рр. – 12 арк.
17. ЦДІА України у місті Львові. – Спр. 643. Перелік пожертвувань на церкву і школу за 1622 – 1828 рр. – 3 арк.
18. Biblioteka Narodowa w Warszawie. Zbiory Biblioteki Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu. – Акс. 2842. Artikoli bratstwa moużeskocho cerkve ouspenija preneporocnoi Devi Marii hrada Koulikowa. R. 1744. – 7 к.
19. Андрохівич А. о. Іван Горбачовський, примірний парох Ставропігійського братства, (ур. 1743 – †1806) / о. В. Андрохівич // Збірник Львівської Ставропігії. Минуте і сучасне. Студії. Замітки. Матеріали. – Львів : Друкарня Ставропігійського Інститута, 1921. – Т. I. – С. 55–98.
20. Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. / Мар'яна Долинська. – Львів : Видавництво Національного університету Львівська політехніка, 2006. – 356 с.
21. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI – XVIII ст. / Ярослав Дмитрович Ісаєвич. – Львів : Наук. думка, 1966. – 249 с.
22. Історія української культури : у 5 т. / [відп. ред. Б. Є. Патон]. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть / [ред кол. тому Я. Д. Ісаєвич, Ю. П. Ясіновський, Л. В. Войтович та ін]. – 848 с.
23. Лабенській Ф. Къ історіи львовскихъ братствъ въ первую половину XVIII века / Ф. Лабенській // Вестникъ «Народнаго Дома». – Львів, 1907. – Ч. 6. – С. 95–99.
24. Лабенській Ф. Русскія церкви и братства на предградяхъ львовскихъ / Ф. Лабенській. – Львовъ : Печатня Ставропігійскаго Інститута, 1911. – 37 с. – (Препринт / Вестникъ «Народнаго Дома». – Львів, 1911. – № 2. – С. 18–31 ; № 3. – С. 35–55).
25. Лазорак Б. Про «посполиту» школу Львівського Богоявленського братства (1546 – 1795 рр.) та чудо на іконі Пресвятої Богородиці 1761 р. ЦДІА у місті Львові / Богдан Лазорак // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Кн. 1. – Львів : «Логос», 2014. – С. 178–193.
26. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть / Юрій Медведик. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2006. – 324 с. – (Історія української музики ; вип. 15).
27. Мединський Є. Братські школи України і Білорусі в XVI – XVII століттях / Євген Миколайович Мединський. – К. : Радянська школа, 1958. – 210 с.
28. Невмержицька О. Братські школи Львівщини як осередок підготовки педагогічних кадрів (XVI–XVII ст.) // О. Невмержицька // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ ім. Івана Франка. Педагогіка. – Дрогобич, 2010. – Вип. 21. – С. 117–127.
29. Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. / Александр Антонович Савич. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 333 с.

Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької...

30. Скочиляс І. Писемні джерела з історії Галицької (Львівської) єпархії XII–XVIII ст. / Ігор Скочиляс // Український археографічний щорічник. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 7–39.
31. Трембіцький А. Історія української освіти XV – XVIII ст. у працях Юрія Гасцького / А. Трембіцький, А. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оном, 2011. – Т. 17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 544–548.
32. Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фіголь // Богословія. Тримісячник. – Львів, 1938. – Т. XVI. – Кн. 4. – С. 215–232.
33. Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фіголь // Богословія. Тримісячник. – Львів, 1938. – Т. XVI. – Кн. 1. – С. 31–39.
34. Шустова Ю. Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788) : Источниковедческое исследование / Юлия Эдуардовна Шустова. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 648 с. – (Россия и Христианский Восток. Библиотека ; Вып. 8).
35. Faliński B. Źródła dziejowe starostwa i parafii Kamionka Strumiłowa : 2 t. / Bronisław Faliński. – Kamionka Strumiłowa : Rada Powiatowa i Magistrat Miasta, 1928. – 147 s.

REFERENCES

1. Nacional'nyj Muzej u L'vovi imeni Mytropolity Andreja Sheptyc'kogo (dali – NML). – F. Rukopysy kyrylychni i latyns'ki (dali – Rkl). – Spr. 142. Processus Causa Cleri S(ecularum) PP. Basilia(norum). – 262 ark.
2. NML. – F. Rk. – Spr. 2974. Konspekt shhodennyka uchytelja pro navchannja ta povedinku uchniv (XVIII st.). – 8 ark.
3. NML. – F. Rkl. – Spr. 149. Registr Przychodów y Rozchodów Cerkwi Zwiastowania N. Panny Maryi (1744–1759). – 20 ark.
4. NML. – F. Rkl. – Spr. 58/6. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich. – 132 ark.
5. NML. – F. Rkl. – Spr. 59. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich w roku panskim 1700, 1701, 1702, 1703 rr. – 93 ark.
6. NML. – F. Rl. – Spr. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenensis Diaeceseos Camenesensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]iss[imo] Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensis et Rev[erend]iss[imum] Dominum Georgium Trochlinski, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ener]al[em] Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 ark.
7. NML. – F. Rl. – Spr. 64. Acta Consistorii Leopoliensis. – 330 ark.
8. NML. – F. Rl. – Spr. 754. Dokumenty v spravi shkoly pry cerkvi Bogojavlennja u L'vovi (1795 r.). – 8 ark.
9. NML. – F. Rl. – Spr. 93. Acta Curia Episkopalis Leopoliensis. – 319 ark.
10. NML. – F. Rukopysy latyns'ki (dali – Rl). – Spr. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenensis Diaeceseos Camenesensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]iss[imo] Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensis et Rev[erend]iss[imum] Dominum Georgium Trochlinski, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ener]al[em] Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 ark.
11. NML. – F. Rukopysy kyrylychni (dali – Rk). – Spr. 2742. Statut bratstva. – 1 ark.
12. NML. – F. Rukopysy kyrylychni (dali – Rkk). – Spr. 177. Ustav bratstva dlja Zapytova. – 21 ark.
13. NML. – F. Rukopysy kyrylychni i latyns'ki (dali – Rkl). – Spr. 82. Protokul Spraw roznych, na Sądach Duchownych Consistorich Lwowskich, agituiacych się w Katedrze Świętego Jerzego Lwowskiey w Sądach Namiesnicznych w Roku Pańskiego 1710 zaczątsie do roku 1731. – 167 ark.
14. Sobory L'vivs'koi' jeparhii' XVI – XVIII stolit' / upor. I. Ja. Skochyljas. – L'viv : Vyd-vo Ukrai'ns'kogo Katolyc'kogo Unversytetu, 2006. – SHLIV, 463 c.
15. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u misti L'vovi (dali – CDIA u misti L'vovi). – Spr. 759. Instrukcija dlja vchytelja brats'koi' shkoly, skladena vchytelem Ruzkevychem Teodorom. kin. XVIII st. – 4 ark.
16. CDIA Ukrai'ny u misti L'vovi. – Spr. 636. Perelik darchyh zapysiv na pomynal'ni bogosluzhinnja za 1721–1852 rr. – 12 ark.

17. CDIA Ukraï'ny u misti L'vovi. – Spr. 643. Perelik pozhertvuvan' na cerkvu i shkolu za 1622 – 1828 rr. – 3 ark.
18. Biblioteka Narodowa w Warszawie. Zbiory Biblioteki Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu. – Akc. 2842. Artikoli bratstva moužeskoho cerkve ouspenija preneporocnoi Devi Marii hrada Koulikowa. R. 1744. – 7 k.
19. Androhovych A. o. Ivan Gorbachovs'kyj, prymirnyj paroh Stavropigij's'kogo bratstva, (ur. 1743 – †1806) / o. V. Androhovych // Zbirnyk L'vivs'koi' Stavropigii'. Mynule i suchasne. Studii'. Zamitky. Materialy. – L'viv : Drukarnja Stavropigij's'kogo Instytutu, 1921. – T. I. – S. 55–98.
20. Dolyn's'ka M. Istorychna topografija L'vova XIV – XIX st. / Mar'jana Dolyn's'ka. – L'viv : Vydavnytvo Nacional'nogo universytetu L'vivs'ka politehnika, 2006. – 356 s.
21. Isajevych Ja. Bratstva ta i'h rol' u rozvytku ukrai'ns'koi' kul'tury XVI–XVIII st. / Jaroslav Dmytrovych Isajevych. – L'viv : Nauk. dumka, 1966. – 249 s.
22. Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury : u 5 t. / [vidp. red. B. Je. Paton]. – K. : Naukova dumka, 2001. – T. 2 : Ukraï'ns'ka kul'tura VIII – pershoi' polovyny HVII stolit' / [red kol. tomu Ja. D. Isajevych, Ju. P. Jasinov's'kyj, L. V. Vojtovych ta in]. – 848 s.
23. Labenskij F. K' ystoriy l'vovs'kyh' bratstv' v' pervuju polovynu XVIII veka / F. Labens'kij // Vestnyk' «Narodnago Doma». – L'viv, 1907. – Ch. 6. – S. 95–99.
24. Labenskij F. Russkija cerkvy y bratstva na predgradijah' l'vovs'kyh' / F. Labenskij. – L'viv : Pechatyja Stavropyj's'kago Ynstytutu, 1911. – 37 s. – (Prepynt / Vestnyk' «Narodnago Doma». – L'viv, 1911. – №. 2. – S. 18–31; №. 3. – S. 35–55).
25. Lazorak B. Pro «pospolytu» shkolu L'vivs'kogo Bogojavlens'kogo bratstva (1546 – 1795 rr.) ta chudo na ikoni Presvjatoi' Bogorodyci 1761 r. CDIA u misti L'vovi / Bogdan Lazorak // Istorija religij v Ukraï'ni: naukovyj shhorichnyk. – Kn. 1. – L'viv : «Logos», 2014. – S. 178–193.
26. Medvedyk Ju. Ukraï'ns'ka duhovna pisnja XVII–XVIII stolit' / Jurij Medvedyk. – L'viv : Vydavnytvo Ukraï'ns'kogo Katolyc'kogo Universytetu, 2006. – 324 s. – (Istorija ukrai'ns'koi' muzyky ; vyp. 15).
27. Medyn's'kyj Je. Brats'ki shkoly Ukraï'ny i Bilorusi v XVI – XVII stolittjah / Jevgen Mykolajovych Medyn's'kyj. – K. : Radjans'ka shkola, 1958. – 210 s.
28. Nevmerzhyč'ka O. Brats'ki shkoly L'vivshhyny jak oseredok pidgotovky pedagogichnyh kadriv (XVI – XVII st.) // O. Nevmerzhyč'ka // Ljudynoznavchi studii'. Zbirnyk naukovykh prac' DDPU im. Ivana Franka. Pedagogika. – Drohobych, 2010. – Vyp. 21. – S. 117–127.
29. Savych A. Narysy z istorii' kul'turnyh ruhiv na Vkraï'ni ta Bilorusi v XVI – XVIII v. / Aleksandr Antonovych Savych. – K. : Drukarnja Vseukrai'ns'koi' Akademii' Nauk, 1929. – 333 s.
30. Skochyljas I. Pysemni dzherela z istorii' Galyc'koi' (L'vivs'koi') jeparhii' III – HVIII st. / Igor Skochyljas // Ukraï'ns'kyj arheografichnyj shhorichnyk. – K., 2010. – Vyp. 15. – S. 7–39.
31. Trembic'kyj A. Istorija ukrai'ns'koi' osvity XV – XVIII st. u pracjah Jurija Gajec'kogo / A. Trembic'kyj, A. Trembic'kyj // Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zbirnyk naukovykh prac'. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Oijum, 2011. – T. 17 : Pam'jati akademika Petra Tymofijovycha Tron'ka. – S. 544–548.
32. Fig'ol' V. Cerkovni bratstva Galyc'koi' Gr. kat. Provincii' u XVIII ct. / V. Fig'ol' // Bogoslovija. Trymisjachnyk. – L'viv, 1938. – T. XVI. – Kn. 4. – S. 215–232.
33. Fig'ol' V. Cerkovni bratstva Galyc'koi' Gr. kat. Provincii' u XVIII ct. / V. Fig'ol' // Bogoslovija. Trymisjachnyk. – L'viv, 1938. – T. XVI. – Kn. 1. – S. 31–39.
34. Shustova Ju. Dokumenty L'vovskogo Uspenskogo Stavropyj's'kogo bratstva (1586–1788) : Ystochnykovedcheskie yssledovanye / Julyja Ėduardovna Shustova. – M. : Rukopysnye pamjatnyky Drevnej Rusy, 2009. – 648 s. – (Rossyja y Hrystyanskyj Vostok. Vyblyoteka ; Vyp. 8).
35. Faliński B. Źródła dziejowe starostwa i parafii Kamionka Strumiłowa : 2 t. / Bronisław Faliński. – Kamionka Strumiłowa : Rada Powiatowa i Magistrat Miasta, 1928. – 147 s.

Статтю подано до редакції 02.05.2015 р.